

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 1:930.19(043.5)

Айтов С. Ш.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та соціології, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна (Україна, Дніпро), aytovspartak@gmail.com

ІСТОРИЧНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ГОРИЗОНТИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ

Осмилено теоретичні проблеми впливу концепцій історичної антропології на становлення парадигми сучасних філософсько-історичних досліджень. Проаналізовано вплив суспільно-гуманітарних горизонтів модерної філософії історії на когнітивну динаміку зазначеної дисципліни та пізнавальний діалог із філософськими та соціально-гуманітарними науками. Показано напрями та перспективи методологічної дії історично-антропологічних аспектів теоретичних підходів, створених у просторі концепцій сучасної філософії історії на науковій дисципліні суспільно-гуманітарної сфери, зокрема антропогеографії, етнічної психології, семіотики, філології. Розглядаються напрями інтелектуальної дії історично-антропологічних аспектів сучасних філософсько-історичних розвідок на розвиток методологічних підходів соціогуманітаристики. Виокремлено шляхи застосування теоретичних надбань історично-антропологічних горизонтів сучасної філософії історії на реалізацію прогностичних можливостей наук соціально-гуманітарного циклу.

Ключові слова: філософія історії, історична антропологія, соціально-гуманітарні горизонти, наукова динаміка, пізнавальний діалог, методологія, когнітивний потенціал.

Актуальність теми роботи значною мірою пов'язана із зростом значущості філософсько-історичних студій для вивчення та розуміння багатофакторної системи сучасних соціокультурних процесів та їх можливих перспектив. Осмислення проблематики даної статті відбувалось у інтелектуальному річизі досліджень розвитку теоретичних основ сучасної філософії історії. Проблемою роботи є аналіз чинників когнітивної динаміки модерних філософсько-історичних концепцій. Мета роботи полягає у осмисленні значення історично-антропологічних горизонтів філософії історії як важливих пізнавальних елементів розвитку даного напрямку філософських студій.

З'ясування когнітивного потенціалу та пізнавального значення соціально-гуманітарних аспектів, зокрема історично-антропологічних теорій, динаміки сучасної філософії історії є однією із малодосліджених проблем у науковому універсумі цієї дисципліни. Питання вивчення людино та соціовимірних елементів філософсько-історичних студій досить рідко стає предметом аналізу та осмислення. Так, досить побіжно зазначеного проблемного поля торкається дослідження А. І. Ракітова. На його думку, важливим завданням у осмисленні методологічних проблем та історичного пізнання повинна стати спеціально створена «історична психологія», яка мусила б займатися вивченням гуманітарних та соціальних складових історичної динаміки [8, с. 291].

Т. І. Ящук у праці про когнітивні особливості та значення філософії історії лише згадує класиків історичної антропології та соціальної історії М. Блока та Л. Февра, але зовсім обминає питання інтелектуального значення їх концепцій для розвитку сучасних філософсько-історичних студій [9, с. 38].

О. А. Габріелян, І. І. Кальной та О. П. Цветков віддають належне інноваційним теоретичним підходам та пізнавальному досвіду історичної антропології для розвитку філософії історії, але головне їх значення вбачають у джерелознавчих «інформаційних» аспектах наукової творчості М. Блока та Л. Февра, класиків зазначеної науки [2, с. 76].

Можливо та обставина, що історично-антропологічні аспекти розвитку сучасної філософії історії майже не досліджені, пов'язана із великою теоретичною складністю суспільно-гуманітарного пізнання. З цього приводу Р. Нугасв відзначив, що проблема причин та когнітивного змісту зросту соціогуманітарних наук носить дуже заплутаний і багатоаспектний характер [7, с. 59]. Аналогічні думки висловили вітчизняні дослідники П. Кравченко й А. Мельник [5, с. 21].

Філософія історії є одним із вельми актуальних дослідницьких напрямків сучасної філософської думки. Це теоретично складна дисципліна, яка являє собою інтелектуальну систему, метою якої є осмислення багатоаспектних історичних процесів світової динаміки та розвитку науки про минуле, історії.

Суттєвим елементом сучасної філософії історії виступають її соціально-гуманітарні складові, спрямовані на аналіз і розуміння суспільних і людино-вимірних аспектів нелінійних процесів історичного розвитку та пізнання. Значною мірою означені соціально-гуманітарні компоненти філософсько-історичних студій спираються на осмислення теоретичних підходів та когнітивних досягнень історичної антропології й низки споріднених з нею напрямів історичного пізнання, зокрема «мікроісторії», «нової культурної історії», «історії повсякденного життя», та соціальної історії.

Дані галузі історичної науки пов'язані між собою спорідненістю основних об'єктів дослідження: людей у минулих епохах, особливостей соціально-культурного розвитку; методологічно-пізнавальними засадами (міждисциплінарний підхід, широкий когнітивний діалог із багатьма науками суспільно-гуманітарного циклу); аксіологічними ідеалами (ідеї про пріоритет вивчення у просторі історичної динаміки особистісних проявів індивідуумів та їх суспільно значущої діяльності).

Дослідження інтелектуальної динаміки та когнітивного потенціалу соціально-гуманітарних вимірів сучасної філософії історії, зокрема історично-антропологічних її горизонтів, є одним із пізнавально значущих завдань цього напрямку філософської думки.

Наукова потреба у здійсненні студій історично–антропологічних зрізів модерної філософії історії визначається як вельми незначним рівнем дослідження зазначеного проблемного поля, так і пізнавальними перспективами даної сфери філософських пошуків.

Слід відзначити, що не тільки проблеми людини та соціовимірних аспектів історичних процесів, але когнітивний універсуум всієї соціогуманітаристики є вельми мало дослідженим. На думку В. А. Лекторського, філософія й методологія суспільних наук потребує більш глибокої та аналітичної розробки. Причому необхідність вирішення цього наукового завдання існує не тільки для пострадянської, але і для світової філософської думки [3, с. 60].

Важливість звернення філософських студій до осмислення теоретичних проблем історичного пізнання пов'язано і з когнітивними чинниками динаміки науки про минуле, яка знаходить прояв у створенні нових концепцій та методологічних підходів, зокрема когнітивно–інформаційної теорії. Остання прагне поєднати у аналізі історичної динаміки елементи джерелознавства, психології та інформатики [4, с. 8]. Вельми евристично ефективною є історична концепція, яка акцентує увагу на аналізі матеріальних артефактів для створення вірогідної реконструкції минулого [10, р. 338–339].

Суттєве значення для розуміння пізнавальної значущості соціально–гуманітарних вимірів сучасної філософії історії мають теоретичні надбання історичної антропології, одного із найбільш інноваційно розвинених напрямів історичної науки. На важливість історично–антропологічних пізнавальних підходів і теорій для філософсько–історичних студій вказують, зокрема, вітчизняні дослідники П. Кравченко та А. Мельник. Вони відзначають значущість для осмислення філософсько–історичної проблематики ідей таких представників французької «школи «Анналів», як М. Блок, Л. Февр, Ф. Бродель, Ж. Ле Гофф [5, с. 16]. Слід зазначити, що когнітивний потенціал історичної антропології, як важливого елемента соціально–гуманітарних вимірів сучасної філософії є значно більш широким й евристично інноваційним, ніж це було відзначено. Він включає концепції та дослідницькі ідеї таких вчених й мислителів, як Ж. Дюбі, Е. Леруа Ладюрі, П. Шоню, К. Гінзбург, Н. Земон Девіс, Ю. М. Лотман, Б. А. Успенський, Г. С. Кнабе, Н. Я. Яковенко, Л. В. Таран та багатьох інших науковців із інших країн, які працюють у проблемному полі науки про людину у часі.

Зазначені чинники визначають актуальний характер досліджень проблемного поля історично–антропологічних горизонтів сучасної філософії історії. Наукова важливість звернення до аналізу даної проблематики базується на наступних інтелектуальних чинниках: теоретичні досліді у царині вивчення людини та соціорозмірних аспектів філософії історії є когнітивно значущими для аналізу історичної динаміки людства, або окремих країн та для осмислення концепцій історичної науки.

Вельми цінним для розуміння історичних процесів та їх аналізу у наукових студіях є заповнення когнітивних лакун філософського осмислення даної проблематики, тобто з'ясування змісту та особливостей участі людини й соціуму у історичних процесах; генерування у інтелектуальному просторі історичної антропології

змістовних концепцій й теоретичних підходів, які досліджують та осмислюють гуманітарні й суспільні аспекти історичного розвитку.

Причини звернення філософії історії до інтеграції концепцій історичної антропології й споріднених з нею наук зумовлюється низкою методологічних й соціокультурних чинників динаміки цих наукових дисциплін. Так, історична антропологія вивчає комплекс соціально–гуманітарних аспектів історичного процесу, таких як ментальність, повсякденне життя, система морально–етичних норм й цінностей людини і суспільства, індивідуальна й соціально–значуща мотивація життєдіяльності особистості. У цих пізнавальних елементах історична антропологія досить тісно пов'язана із соціальною історією. Їх проблемні поля перетинаються і у вивченні питання участі людини й соціуму у різнорівневих економічних та культурних процесах минулого.

Історична антропологія виявилась вельми креативною, інноваційною дисципліною у загальному науковому просторі історичного пізнання у ХХ столітті. Зазначений напрямок історичної науки взяв активну участь у когнітивному діалозі із філософськими концепціями М. Фуко, Р. Барта, К. Леві–Строса та інших мислителів минулого століття. В інтелектуальному просторі даних наук були створені пізнавальні концепції, які є цінними для сучасних філософсько–історичних студій. До них, зокрема, відносяться теорії «тотальної історії» та «довгого історичного часу» Ф. Броделя, теорія «довгого Середньовіччя» Ж. Ле Гоффа, теорія «трьох частинного поділу середньовічного суспільства» Ж. Дюбі тощо.

Слід також зауважити, що історична антропологія виступала у певні часи (1960–ті – 1970–ті роки) у ролі основного інституційного елемента системи не тільки історичних наук (принаймні, у Франції), але і всієї соціогуманітаристики, й як варіант сучасних філософсько–історичних студій може відновити цей статус у майбутньому.

Важливість аналізу когнітивних чинників історично–антропологічних горизонтів сучасної філософії історії зумовлюються також їх широким пізнавальним діалогом із багатьма філософськими й соціально–гуманітарними науками. Серед філософських учасників цих когнітивних взаємодій слід згадати, зокрема, філософію науки.

Можна простежити вплив теоретичних переходів історичної антропології на формування гуманітарних складових у філософсько–наукових дослідженнях. Зasadничим принципом осмислення людських розмірностей науки є розуміння суттєвого значення соціально–культурного контексту для формування змісту й динаміки наукового пізнання.

Історико–антропологічні елементи сучасної філософії історії здійснили вплив також на дисципліну «історіографія науки». Вельми вагомим є і значення концепцій історичної антропології для створення історичного напрямку у філософсько–наукових студіях, який вивчає співвідношення у динаміці наукового пізнання його внутрішніх, логіко–методологічних й зовнішніх, соціально–культурних чинників [6, с. 82–83]. Серед соціально–гуманітарних дисциплін, з якими ведуть когнітивний діалог зазначені інтелектуальні виміри філософії історії, слід вказати зокрема на

антропогеографію, етнічну психологію, філологію та семіотику.

Із дослідженнями у сфері розуміння когнітивного діалогу історично-антропологічних горизонтів філософії історії й методологій суспільно-гуманітарних наук корелюють теоретичні пошуки у царині студій історичних передумов ймовірної соціокультурної динаміки майбутнього. Пізнавальний потенціал осмислення зазначеної проблематики досить високо оцінює американський дослідник Д. Сталкей [11, р. 72–73].

Всі названі вище науки є когнітивно близькими до історичного пізнання та до філософсько-історичних концепцій. У комплексі ці дисципліни охоплюють й репрезентують практично всю інтелектуальну сферу соціогуманітаристики. Отже, аналіз когнітивного діалогу історично-антропологічних аспектів філософії історії із соціально-гуманітарними науками дає змогу осмислити взаємозв'язок названих інтелектуальних універсумів та їх значущість для їх розвитку.

Когнітивний потенціал гуманітарних аспектів сучасної філософії історії проявляється також у формуванні нових пізнавальних, евристичних напрямків, які прагнуть осмислювати сутність історичних динаміки та пізнання. До них належать, зокрема, застосування теорій з точних та природничих наук («теорія хаосу»); адаптація наукових підходів соціальної біології та соціальної психології до розуміння історичних процесів; дослідження ментальних та соціокультурних основ наукової творчості вчених, які працювали у різних сферах пізнання [1, с. 105–106].

Таким чином, реалізація когнітивного потенціалу історично-антропологічних горизонтів філософії історії дозволяє вирішити наступні дослідницькі завдання:

- суттєво поглибити аналіз психологічних та соціально-культурних засад історичної динаміки;
- більш адекватно і вірогідно осмислювати концептуальні особливості історичного пізнання та реконструювати їх методологічні основи;
- створити «інтелектуальний інструментарій» для ефективного вивчення суспільно-культурних та ментальних аспектів розвитку філософських дисциплін, зокрема філософії науки, соціальної філософії, філософії культури;
- сформулювати інтелектуальні умови для трансляції філософсько-історичних концепцій у пізнавальний універсум соціогуманітаристики;
- застосувати теоретичні надбання філософії історії для дослідження філософсько-політичних вимірів сучасних соціально-політичних процесів, зокрема феномену глобалізації.

Аналіз проблематики історично-антропологічних горизонтів сучасної філософії історії має перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Серед них можна вказати на студії становлення та розвитку соціально-гуманітарних площин філософсько-історичних концепцій; вивчення когнітивного діалогу теорій модерної філософії історії та методологічних надбань соціогуманітаристики; осмислення соціо-культурних підвалин історичних процесів та їх ймовірних проєкцій у майбутнє.

Список використаних джерел

1. Айттов С. Ш. Когнітивні аспекти сучасної філософії історичного пізнання / С. Ш. Айттов // Антропологічні виміри філософських досліджень. – 2014. – Вип.5. – С.103–108.

2. Габріелян О. А. Філософія історії / О. А. Габріелян, І. І. Кальной, О. П. Цветков. – К.: Академ-Видав, 2010. – 216 с.
3. Гуманитарная наука как предмет философско-методологического анализа (материалы «Круглого стола») // Вопросы философии. – 2007. – №6. – С.57–82.
4. Знання о прошлом в современной культуре (материалы «Круглого стола») // Вопросы философии. – 2011. – №8. – С.3–45.
5. Кравченко П. Концептуалізація філософії історії у постнекласичній методології / П. Кравченко, А. Мельник // Філософські обрії. – 2015. – №34. – С.8–23.
6. Лебедев С. А. Філософія науки. Краткая энциклопедия / С. А. Лебедев. – М.: Академический проект, 2008. – 692 с.
7. Нугаев Р. М. Проблема роста социогуманитарного знания / Р. М. Нугаев // Вопросы философии. – 2007. – №8. – С.58–69.
8. Ракитов А. И. Историческое познание / А. И. Ракитов. – М.: Политиздат, 1982. – 303 с.
9. Ящук Т. І. Філософія історії / Т. І. Ящук. – К.: Либідь, 2014. – 535 с.
10. Domanska E. The Material Presence of the Past / E. Domanska // History and Theory. – 2006. – №3. – P. 337–348.
11. Stalkey D. I. A History of the Future / D. I. Stalkey // History and Theory. – 2002. – №4. – P.72–89.

References

1. Ajtov S. Sh. Kognityvni aspekty suchasnoi' filosofii' istorichnogo piznannya / S. Sh. Ajtov // Antropologichni vymiry filosofsk'kyh doslidzhen'. – 2014. – Vyp.5. – S.103–108.
2. Gabrieljan O. A. Filosofija istorii' / O. A. Gabrieljan, I. I. Kal'noj, O. P. Cvetkov. – K.: Akademy-Vydav, 2010. – 216 s.
3. Gumanitarnaja nauka kak predmet filosofsko-metodologicheskogo analiza (materialy «Kruglogo stola») // Voprosy filosofii. – 2007. – №6. – S.57–82.
4. Znanija o proshlom v sovremennoj kul'ture (materialy «Kruglogo stola») // Voprosy filosofii. – 2011. – №8. – S.3–45.
5. Kravchenko P. Konceptualizacija filosofii' istorii' u postneklasychnij metodologii' / P. Kravchenko, A. Mel'nyk // Filosofsk'ki obrii'. – 2015. – №34. – S.8–23.
6. Lebedev S. A. Filosofija nauki. Kratkaja jenciklopedija / S. A. Lebedev. – M.: Akademicheskij proekt, 2008. – 692 s.
7. Nugaev R. M. Problema rosta sociogumanitarnogo znaniya / R. M. Nugaev // Voprosy filosofii. – 2007. – №8. – S.58–69.
8. Rakitov A. I. Istoricheskoe poznanie / A. I. Rakitov. – M.: Politizdat, 1982. – 303 s.
9. Jashhuk T. I. Filosofija istorii' / T. I. Jashhuk. – K.: Lybid', 2014. – 535 s.
10. Domanska E. The Material Presence of the Past / E. Domanska // History and Theory. – 2006. – №3. – P. 337–348.
11. Stalkey D. I. A History of the Future / D. I. Stalkey // History and Theory. – 2002. – №4. – P.72–89.

Aytov S. Sh., candidate of historical sciences, senior lecturer, Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan (Ukraine, Dnipro), aytovspartak@gmail.com

Modern philosophy of history historical–anthropological horizons

Historical–anthropological intellectual horizons of modern philosophy of history are evident in the formation of new cognitive, heuristic directions, seeking to understand the dynamics of historical processes and historical knowledge. These include, in particular, the application of theories of exact and natural sciences («chaos theory»); adapting scientific approaches social biology and social psychology to the understanding of historical processes; study of mental and socio-cultural foundations of scientific creativity of working in different areas of knowledge. Thus, the implementation of the cognitive potential of historical–anthropological horizons of the philosophy of history can allow research to solve the following problems: substantially deepen the analysis of humanitarian and socio-cultural foundations of historical dynamics; likely more adequately reflect the conceptual knowledge of the historical and reconstruct their methodological basis; to create a «methodological tools» to study the socio-cultural and mental aspects of philosophical disciplines, including philosophy of science, social philosophy, philosophy of culture; create conditions for translating intelligent philosophical–historical concepts in cognitive universum of humanities; apply theoretical heritage of the philosophy of history for the study of contemporary socio-political processes, including the phenomena of globalization.

Keywords: philosophy of history, historical anthropology social and humanities horizons, scientific dynamics, cognitive potential, methodology, cognitive dialogue.
